

Міністерство освіти і науки України
Чорноморський державний університет імені Петра Могили
Інститут історії України Національної академії наук України

*Чорноморський
літопис*

Науковий журнал

Випуск 7, 2013

Миколаїв – 2013

Засновники видання:

Чорноморський державний університет
імені Петра Могили

Інститут історії України
Національної академії наук України

Видання засновано у 2010 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію
серія КВ № 16236-4708Р
видано Міністерством юстиції України
від 20.01.2010 р.

Збірник друкується як фахове видання,
затверджено постановою президії
ВАК України від 31.05.2011 №1-05/5
(бюлетень № 7 від 2011 р.)

Адреса редколегії:

54003, м. Миколаїв,
вул. 68 Десантників, 10

Тел.: (0512) 76-55-99,
(050) 820-57-26
факс: (0512) 46-51-94

E-mail: avi@chdu.edu.ua,
e.sinkevych@gmail.com
hboriak@i.com.ua

Головний редактор:

Смолій Валерій Андрійович – доктор історичних наук,
професор, академік НАН України, директор Інституту історії
України НАН України (м. Київ)

Редакційна колегія:

Боряк Геннадій Володимирович – доктор історичних наук,
професор, член кореспондент НАН України, заступник
директора з наукової роботи Інституту історії України НАН
України (м. Київ);

Верменич Ярослава Володимирівна – доктор історичних наук,
професор, завідувач відділу регіональних проблем історії
України Інституту історії України НАН України (м. Київ);

Котляр Юрій Вадимович – доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії Чорноморського державного
університету імені Петра Могили (м. Миколаїв);

Сінкевич Євген Григорович – доктор історичних наук,
професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої
політики Чорноморського державного університету імені Петра
Могили (м. Миколаїв), *заступник головного редактора*;

Тригуб Олександр Петрович – доктор історичних наук,
доцент, завідувач кафедри міжнародних відносин та зовнішньої
політики Чорноморського державного університету імені Петра
Могили (м. Миколаїв);

Тригуб Петро Микитович – доктор історичних наук,
професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої
політики Чорноморського державного університету імені Петра
Могили (м. Миколаїв);

Дрозд Роман – доктор історичних наук, професор ректор
Поморської академії (м. Слунськ, Польща).

Степень Станіслав – кандидат історичних наук, директор
Південно-Східного наукового інституту (м. Перемишль,
Польща).

Сінкевич Ірина Юрївна – заступник начальника відділу
використання інформації документів Державного архіву
Херсонської області (м. Херсон), *відповідальний секретар
редколегії*.

Рекомендовано до друку:

рішенням вченої ради Чорноморського державного університету імені Петра Могили від 16.05.2013, протокол № 9

рішенням вченої ради Інституту історії України
Національної академії наук України
від 27.06.2013, протокол № 6

Чорноморський літопис : Науковий журнал. – Миколаїв : Вид-во
ЧДУ імені Петра Могили, 2013. – Вип. 7. – 208 с.

Науковий журнал містить публікації статей з актуальних проблем історії України та регіональної історії, історіографії історії України, історії історичної науки в Україні, розвитку української науки та освіти, рецензії, повідомлення про наукові події та заходи.

Редколегія публікує матеріали, не завжди поділяючи погляди їх авторів, зберігає стиль матеріалів, залишає за собою право скорочувати та редагувати тексти. Автор несе відповідальність за зміст статті, достовірність фактів, цитат, дат тощо. Друковані в інших виданнях матеріали до розгляду не приймаються. При передруку публікації посилання на науковий журнал «Чорноморський літопис» обов'язкове.

Райківський І. Я.,
к.і.н., доцент, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, Україна

УКРАЇНСЬКЕ «НАЦІОНАЛЬНЕ ВІДРОДЖЕННЯ» (НАЦІОТВОРЕННЯ) В ГАЛИЧИНІ ХІХ – початку ХХ ст. У ЗАРУБІЖНІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ

Серед зарубіжних дослідників (німецьких, австрійських, британських та ін.) найбільший інтерес до українського національного руху в південно-західній Галичині ХІХ – початку ХХ ст. виявляла польська і російська історіографія, а також діаспорні історики. Характерною рисою багатьох праць є багатоманітна картина історіописання, з урахуванням національних і політичних симпатій: від традиційної позитивістської до модерністських підходів. У новітній західній історіографії в руслі сучасних наукових теорій нації та націоналізму український рух постає крізь призму формування новочасної національно-політичної свідомості, що розглядається в контексті перехресної дії австрофільської, полонофільської, русофільської та власне українофільської орієнтацій.

Ключові слова: «національне відродження», українська нація, національний рух, Галичина.

И. Я. Райковский,
Прикарпатский национальный университет имени Василия Стефаника,
г. Ивано-Франковск, Украина

УКРАИНСКОЕ «НАЦИОНАЛЬНОЕ ВОЗРОЖДЕНИЕ» (НАЦИООБРАЗОВАНИЕ) В ГАЛИЦИИ ХІХ – начала ХХ вв. В ЗАРУБЕЖНОЙ ИСТОРИОГРАФИИ

Среди иностранных исследователей (немецких, австрийских, британских и др.) наибольший интерес к украинскому национальному движению в юго-западной Галиции ХІХ – начала ХХ вв. проявляла польская и российская историография, а также диаспорные историки. Характерной чертой многих работ есть разнообразная картина исторического описания: от традиционной позитивистской до модернистских подходов. В новейшей западной историографии в русле современных научных теорий наций и национализма украинское движение предстает сквозь призму формирования национально-политического сознания, что рассматривается в контексте перекрестного действия австрофильской, полонофильской, руссофильской и собственно украинофильской орієнтацій.

Ключевые слова: «национальное возрождение», украинская нация, национальное движение, Галиция.

Igor Rajkiwskyj,
Vasyl Stefanyk Carpathian National University,
Ivano-Frankivsk, Ukraine

«UKRAINIAN NATIONAL REVIVAL» (NATION-BUILDING) IN GALICIA THROUGHOUT THE 19th – the Beginning of the 20th c. IN FOREIGN HISTORIOGRAPHY

Foreign scholars have made a substantial contribution to the study of the Ukrainian National Movement, their works, however, for the most part remained unavailable in Ukraine until the early 1990s. The purpose of the article is to reveal the main achievements of foreign historians in the study of the formation of Ukrainian national and political consciousness in Galicia throughout the 19th – the beginning of the 20th centuries, which is traditionally covered in native historiography as the Age of National Revival. Among foreign researchers (German, Austrian, British, and others), Polish and Russian historiographers, as well as diaspora scholars, took the greatest interest in the Ukrainian National Movement. The distinctive feature of many publications is a manifold picture of historical writing, reflecting consideration of national and political preferences: from traditional positivist to modernist approaches. Diaspora historians of the older generation advocated primordialist approach,

according to which the paramount goal of the Ukrainian historical process is the formation of the nation state. The works of Polish and Russian historians, who eschewed comparative studies of national problems, were characterized by excessive subjectivity, the attitude towards the Ukrainian National Movement remained explicitly critical up to the mid-20th century (in some works – up to now). In modern Western historiography, including diaspora studies, in line with current scientific theories of nation and nationalism, the Ukrainian National Movement is regarded in the light of the consolidation of national consciousness, cross-influenced by Austrophile, Polonophile, Russophile, and in fact Ukrainophile orientations. Among the publications of Western scholars of the late 20th and early 21st centuries, the process of «national revival» (nation-building in the modern period) in Austrian Galicia is especially foregrounded in the works of Canadian scholars J.-P. Himka and P.-R. Magocsi, American scholar R. Szporluk, German and Austrian researchers A.-V. Wendland, A. Kappeler, M. Moser, and others. Their studies gave impetus to reconsider the political history of the land, in particular the National Movement in native post-Soviet historiographical literature.

Key words: «national revival», Ukrainian nation, national movement, Galicia.

У сучасній вітчизняній історіографії посилюється інтерес до вивчення національного руху з метою усвідомлення механізму й факторів формування української нації в європейському контексті. Це має не тільки наукове, а й суспільно-політичне значення, оскільки розглядаються питання генези, історичних коренів модерного українства. Вагомий внесок у дослідження українського руху, зокрема в південно-західній Галичині, зробили зарубіжні науковці, однак їх праці в більшості залишалися недоступними в Україні до початку 1990-х років. Автор статті намагався розкрити основні здобутки зарубіжних і діаспорних істориків у вивченні питання формування української національно-політичної свідомості в Галичині XIX – початку XX ст. Ця тема викликала зацікавленість у дослідників [10, 11, 22, 41, 49 та ін.], але є недостатньо вивченою.

Формування модерної української нації відбувалося під впливом передових ідей із Заходу, Французької революції 1789-1794 рр. У новітній західній літературі, присвяченій націоналізму, утвердилося два розуміння нації: якщо в західноєвропейській моделі роль «національного ядра» відіграє рівність політичних прав («громадянська» модель нації), то у східній, у тому числі українській, така роль відводиться мові й народним звичаям («етнічна» модель) [22, с. 83]. Авторитетний фахівець із питань націології Б. Андерсон характеризує націю як «уявлену спільноту», що незважаючи на фактичну нерівність і експлуатацію, які там панують, завжди сприймається як братерство [1, с. 23-25]. Дослідники виділяють об'єктивні (ті, що піддаються спостереженню й опису – особливості

поведінки, мови, фольклору та ін.) і суб'єктивні ознаки існування кожної нації, але не існує «рецепту», що визначає чітке співвідношення згаданих чинників, універсальна, «вчирпна» дефініція нації неможлива [17, с. 16, 17]. Власне, через визнання проблематичності погляду на націю як на об'єктивну реальність, вважає Я. Грицак, пролягає водорозділ «між старою і новою науковими парадигмами» [9, с. 14]. В основному розбіжності між примордіалістами і модерністами стосуються співвідношення об'єктивних і суб'єктивних чинників у процесі націотворення і, відповідно, питання про те, які з них стають вирішальними для існування нації [23, с. 90, 91, 339].

Не маючи доступу до основної джерельної бази, діаспорні й зарубіжні історики в XX ст. спрямували свою увагу на публікацію аналітичних розробок. На першому етапі діаспорним дослідженням був притаманний державницький напрям, що ґрунтувався на примордіалістській концепції походження і «природності» існування націй з кінцевою метою відновлення втраченої державності. Так, у поле зору М. Шлемкевича потрапило «галичанство» як «психологічна категорія» в XIX – на початку XX ст. Автор спрощено розумів національний рух у Галичині як протистояння між народностями, що вірили «у свій народ і його будучину», та москвофілами, які «вирішення своїх завдань передавали чужій російській силі» [58]. Висвітлюючи українсько-польські стосунки в XIX ст. [12], М. Демкович-Добрянський обстоював тезу, що дискусії навколо «нової ери» на початку 1890-х років «переламали» русофільство у власному народі. І. Лисяк-Рудницький розгля-

дав XIX – початок XX ст. у Галичині як процес кристалізації з етнографічної маси модерної української політичної нації [27; 28]. Він запропонував варіант схеми, у якій примордіалістські аргументи співіснують із модерністськими. У статті О. Прицака і Д. Решетара було зроблено загальний аналіз українського націотворення – «від Київської Русі до модерної України» [100], названо географічні центри національного руху в XIX ст.

У західній історіографії в останній чверті XX – на початку XXI ст. набула поширення модерністська версія націотворення. Учені-модерністи, виступаючи з позицій пріоритету суб'єктивного чинника, схильні вважати, що ознаки української, як і будь-якої іншої європейської нації, не були заданими наперед як об'єктивна реальність, а з'явилися внаслідок раціональної діяльності інтелігенції. Канадець І.-П. Химка досліджував соціокультурні проблеми в українському суспільстві підавстрійської Галичини, роль радикалів, Греко-католицької церкви в поширенні національної свідомості [53-55; 72-74]. На його думку, нація виникла завдяки впливу передусім суб'єктивного чинника, діяльності «будителів», що використали звичайну народну культуру для створення національних атрибутів, свідомого виконання проекту кодифікації національної мови та історії. Для Галичини була характерна боротьба кількох версій націотворення, що брали свої витoki поза межами краю. Українофільство в краї мало різку антипольську позицію, що з часом пом'якшувалася, привабливість його пояснювалася психологічною легкістю для сприйняття і демократизмом. Галицька інтелігенція в другій половині XIX – на початку XX ст. була поділена між двома конструкціями – українською і всеруською [41, с. 490].

І.-П. Химка піддав критиці інтелектуальний підхід, згідно якого *«українці завжди були українцями, і всі інші національні орієнтації були нічим більше, як збоченням з правильного шляху»*, вважав надто спрощеною домінуючу в українській історіографії тезу, що галицькі русини в мові, фольклорі, історичній свідомості були такими ж, як інші українці, хіба що з певними локальними відмінностями, а, отже, вибір руським насе-

ленням Галичини української ідентичності був самоочевидною закономірністю, точніше, навіть не вибором, а просто виразом попередньої культурної ідентичності. Канадський історик П.-Р. Магочій у своїх працях [29-32] розробив аналітичну структуру «національного відродження», вважав каталізатором ідеї української національної самобутності в Галичині не давню політичну традицію, а прийшла з-поза меж України ідеологію націоналізму. Розглядаючи аналітичну структуру національного руху, вчений писав про взаємодію двох природних його структур – *«ієрархії численних лояльностей»* та *«взаємовиключних свідомостей»*. Так, серед діячів «Руської трійці» представником *«взаємовиключних свідомостей»* був М. Шашкевич, який помер у молодому віці й залишився *«ідеологічно чистим»* в очах українських патріотів, тоді як І. Вагилевич представляв польсько-українську, а Я. Головацький – російсько-українську лояльність. Національний рух другої половини XIX ст. являв собою боротьбу українофілів, які стояли на позиції взаємовиключності, з варіантами *«ієрархії численних лояльностей»*, що були своєрідним етапом у розвитку української національної свідомості [31, с. 57, 58, 68].

Американський дослідник Р. Шпорлюк [59-61] вважав, що не варто спрощено сприймати національний розвиток як неухильний, лінійний процес. Величезним досягненням, успіхом «української ідеї» вважався сам факт, що території з такими відмінностями в релігії, політичній історії, соціальній структурі об'єдналися як Україна. Відповідь на питання, чому галичани, відмовляючись від польського і російського варіантів, не стали окремою галицькою нацією, вчений вбачає передусім у прагненні опертися на культурні здобутки Наддніпрянської України для національного самоствердження. «Велика Україна» давала галичанам шанс у протистоянні з поляками [61, с. 164]. Періодизація «національного відродження», як правило, ґрунтується на трифазній моделі («А, В, С»), розробленій чеським істориком М. Грохом [76-78] для «недержавних» народів («малих націй») у XIX ст. [10, с. 52]. Український національний рух «вписується» в Грохівську типологію як «мала нація», у «відродженні» якої провідну роль відіграла інтелігенція.

Крім діаспорних істориків, у зарубіжній науці питання українського руху в підавстрійській Галичині цікавило передусім польських, російських, чеських, німецьких та австрійських дослідників. Найбільше праць було написано польськими і російськими істориками, що, однак, характеризуються надмірним суб'єктивізмом, національними і політичними симпатіями. Так, польські історики XIX – початку XX ст. називали український рух у Галичині штучним витвором, що суперечив інтересам польської державності. Зокрема, Е. Воринський [117] розглядав галицьке українофільство як *«передусім партію анти-суспільну»*, відверто неприязним до поляків вважав і табір москвофілів. Ф. Буяк [65] піддав критиці діяльність представників *«крайнього націоналізму»*, особливо М. Грушевського, що здійснили *«українізацію»* Галицької Русі, штучно перетворили русинів на українців [65, s. 89]. Водночас такий вульгаризований підхід не знайшов підтримки серед частини тогочасних польських авторів. Досліджуючи *«руське питання»*, Б. Каліцький у книзі, виданій анонімно у Львові 1871 р. [80], писав про окремішність руського народу обабіч австро-російського кордону. Під впливом із *«закордонної Русі»* в галицько-руському русі 60-х років було виділено угруповання народовців (*«Молодої Русі»*) та *«святоюрців»*, що в 1866 р. у часописі *«Слово»* зробили заяву, що *«Русь і Москва – це один і той самий народ («russki», а не «ruski»)»*. Симпатії автора були на боці народовців, необхідності порозуміння з русинами поляків, які своєю позицією невизнання Русі, по суті, сприяли посиленню *«святоюрців»*.

За політичну і мовну рівноправність двох народів, водночас проти поділу Галичини виступав В. Фельдман [69]. Він критично ставився до москвофільства, писав про вирішальний вплив Наддніпрянщини на розвиток галицького народоства, як і руху радикалів-соціалістів. Дослідженням українського руху займався Л. Василевський, що в своїх працях [110-113] обстоював природне право українського народу на національно-державне самовизначення. Історик підтримував думку про два головні табори в галицько-руському суспільстві другої половини XIX ст.: староруський, що тяжів до російщини, та

українофільський, в якому невдовзі виділилася радикальна, соціалістична течія. Наддніпрянські українофіли в умовах царських репресій були змушені перенести центр своєї діяльності в Галичину, що сприяло перемозі українофільських ідей на зламі XIX – XX ст. Водночас загострюються українсько-польські стосунки, а з другого боку, відбувся розкол у середовищі русофілів, де на противагу *«до теоретичної російськості старорусинів»* молодь відкрито пробує писати і навіть говорити по-російськи. Л. Василевський став одним із перших польських дослідників, що наголошували на позитивних сторонах польсько-української співпраці, писав про велику роль Галичини в пробудженні національної свідомості цілої України.

Утвердження модерної української національної самосвідомості в Галичині крізь призму суперництва русофільства та українофільства стало предметом дослідження в працях Ф. Подлеського [98; 99]. Переломним для національного руху галицьких русинів, як і для інших підвладних Австрії народів, стала революція 1848 р. Після поразки революції в Галичині набрало сили мовно-культурне русофільство, запозичення російських слів і виразів для розвитку місцевої мови, що вело до *«винародовлення»* галицько-руського населення. На противагу проросійській агітації, поширення українофільських настроїв під ідейним впливом із Наддніпрянщини Ф. Подлеський пов'язував з політикою австрійського уряду. Він прямо писав, що перетворення галицьких русинів на українців було *«передусім виразом політичної програми Австрії, що боролася з Росією»*. Українофільство на галицькому ґрунті не стало результатом пошуку *«родинного русинізму»*, вважалося *«ненатуральним і штучним»*. Автор прихильно ставився до спроби намісника Галичини поляка А. Голуховського перевести руське письмо на латинку в 1859 р., що мало на меті нібито *«культурно піднести русинів»* [99, s. 32, 48].

Польська історіографія за часів комуністичного правління 1950-1980-х років, на відміну від української радянської, зазнавала слабшого ідеологічного тиску. Будучи прихильниками марксистської концепції, польські історики пов'язували формування нації на етнічній основі з утвердженням капіталізму.

Серед праць з історії українського руху в південно-західній Галичині варто виділити передусім монографії Я. Козіка [88-91], що справедливо вважаються «істотним і водночас єдиним кроком уперед в осмисленні джерел та ідеології українофільського руху в Галичині» [41, с. 492]. Учений поставив питання про еволюцію українських діячів від галицько-руського до загальноукраїнського (українсько-руського) патріотизму, наголосував, що процес національного самоусвідомлення перед 1848 р. охопив тільки невелику частину українського суспільства. Я. Козік розглядав український рух під час революції 1848-1849 рр. у руслі поділу на угруповання, «партії»: «австрійсько-українську» (Головна руська рада), «польсько-українську» (Руський собор), тоді як про «чисто українську» «партію» мав обмаль відомостей, а «російсько-українську» – вважав слабо вираженою [89].

Процес формування сучасних «малих» і «молодих» націй у Центрально-Східній Європі кінця XVIII – початку XX ст. став предметом дослідження в працях Ю. Хлебовчика [66-68]. На аналітичному рівні він відзначив провідну роль інтелігенції в процесі утвердження ідеї національної державності, що відбувався в Європі двома шляхами: на заході була втілена схема «спільнота державна – спільнота мовна – спільнота національна (державно-національна)», тоді як на сході, включаючи Україну, – «спільнота мовна – спільнота національна – спільнота державна (державно-національна)». С. Гродзіський досліджував діяльність українського представництва в Галицькому сеймі [70]. Ставлення австрійського уряду і польських політичних угруповань у Галичині до українського питання в 90-х роках XIX – на початку XX ст. розкрив Я. Грухала [71]. Е. Горнова писала про вплив М. Драгоманова на Галичину, стосунки між українськими і польськими соціалістами в краї [75]. Р. Радзік розкрив особливості формування української національної свідомості, ідеологію та інституційний розвиток галицько-руського руху в 1830-х – на початку 60-х років [101; 102]. Г. Верещицький висвітлював українське питання в контексті аналізу національних проблем у Габсбурзькій монархії [115].

На жаль, міркування Я. Козіка не знайшли продовження в польській історіографії, де й

сьогодні помітна тенденція до доволі одностороннього трактування українського руху, що нерідко висвітлюється як штучний витвір або наслідок діяльності греко-католицького духовенства, з його партикулярними інтересами [41, с. 492, 497]. Загалом до відновлення незалежності Польщі в 1989 р., як стверджує М. Яновський про польську історіографію XIX ст., «не було – за винятком видань сталінських часів – праць, котрі через ідеологічні обмеження виявилися б зовсім непридатні (в науковому плані. – І.Р.), натомість існували цілі дослідницькі терени, які потребували наповнення новими роботами. Існували також методологічні проблеми» [62, с. 77, 78]. Польська історіографія посткомуністичного періоду відійшла від марксистських догм, водночас набув поширення модерністський підхід до проблем українського націотворення в руслі західних теорій нації і націоналізму. Працям сучасних польських науковців з історії південно-західної Галичини притаманна різнобічність дослідницьких інтересів.

А. Земба зробив внесок у дослідження формації *gente Rutheni, natione Poloni*, що представляла полонофільську орієнтацію у формуванні національної ідентичності галицьких українців [119]. А. Земба піддав критиці традиційний у польській історіографії погляд на галицьке «москвофільство», вважав, що замість цього терміну з виразним ідеологічним забарвленням більш правильно вживати слово «русофільство». Водночас Я. Мокляк [93] виступав за термін «москвофільство», мотивуючи це тим, що для русинів-українців проросійська орієнтація мала не тактичне значення, як у випадку чехів, поляків чи сербів, а означала тенденцію до національно-політичного ототожнення з російською культурою, мовою, православною вірою. У книзі Я. Мокляка [94] розкрито проблему мови викладання у сфері шкільництва в діяльності Галицького сейму протягом 1866-1892 рр. Переломну роль у перемозі українофільських ідей, стверджує автор, відіграла «нова ера», що зміцнила позиції української мови в шкільній освіті. С. Стемпень розкрив ключову роль Перемишля в українському «національному відродженні» першої половини XIX ст., суперечки навколо спроб латинізації українського письма [103-105]. С. Козак –

багатолітній дослідник процесу формування новочасної української національної свідомості, витоки якої були в ідеях романтизму, що знайшло відображення в творчості письменників і вчених [86; 87].

С. Заброварний висвітлював інституційний розвиток українського руху в Галичині на тлі польсько-українських стосунків другої половини XIX – початку XX ст. [16; 118]. Р. Томчик проаналізував утворення і діяльність «лівих» українських партій Галичини – радикалів (РУРП–УРП) і соціал-демократів (УСДП) [108; 109], звернув увагу на значення партійної діяльності для утвердження етноніму «українець» («український»). Т. Стрик у контексті концептуального аналізу формування модерної української ідеї підкреслив особливий вплив на Галичину діяльності М. Драгоманова і М. Грушевського [106; 107]. Д. Мацяк, досліджуючи спробу польсько-українського порозуміння в Галичині, яку хронологічно окреслює періодом 1888–1895 рр. [92], наголошував, що галицькі українці зразково використали угоду для зміцнення власних національних позицій. Ч. Партач досліджував проблеми польсько-українських стосунків у краї в кінці XIX – на початку XX ст.: від К. Бадені до А. Потоцького [97]. Каталізатором формування модерної української нації він вважав поступки польських панівних сил під час «нової ери», що принесли для поляків тільки «моральне задоволення». О. Кіх-Маслей розкрила образ України в оцінці еліти Кракова кінця XIX – першої половини XX ст. [84]. Новочасна українська національна тотожність кристалізувалася в опозиції до польськості, що стало причиною назагал негативного образу українця в польській громадській думці. Окремі аспекти обраної теми висвітлювали дослідники взаємин між галицькими поляками й українцями [79; 85 та ін.].

Крім польської історіографії, значний інтерес до українського руху в Галичині приділяли російські історики. Російська емігрантська історіографія продовжила традиції імперської історичної науки, в якій український рух зображувався як прояв штучно створеного сепаратизму, підтриманого ззовні ворогами єдиної Росії [2; 5 та ін.]. Серед емігрантських істориків можна виділити нещодавно перевидані в Росії нариси А. Ца-

ринного (псевдонім А. Стороженка) про український рух [48, с. 133–252], написані на початку 1920-х років на основі особистих спогадів автора. Автор вважав розвиток українофільства на галицькому ґрунті недо-розумінням, «*порожденнымъ злѡу волею однихъ и глупостью другихъ, не видимъ для него никакой будущности...*» [56]. У цьому ж збірнику про «*український сепаратизм*» у Росії, виданому 1998 р. в Москві, побачило світ ще кілька праць ідеологів загально-руської національної єдності [48]. Про ідейне спрямування збірника свідчить хоча б назва вступної статті: «Украинский туман должен рассеяться, и русское солнце взойдет» (вислів А. Стороженка) [48, с. 5–22]. Найбільш відомим дослідником українського руху в російській емігрантській історіографії став Н. Ульянов, праця якого була видана в середині XX ст. у Мадриді й неодноразово перевидавалася [50; 51]. Через підміну фактів, тенденційне їх тлумачення українська («малоруська») орієнтація в Галичині, представлена народовцями (соціалісти-радикали навіть не згадуються), показана як ворожа місцевому населенню, результат інтриг антиросійських сил – поляків та австрійського уряду.

«Національне відродження» в Австрійській імперії російський радянський історик В. Фрейдзон [52] поділив на два етапи, рубежем між якими була революція 1848–1849 рр. Стереотипи радянської історіографії поділяла Н. Пашаєва [42; 43], в розумінні якої, зокрема, «Руський собор» 1848 р. був організацією польських поміщиків для закріплення експлуатації галицького селянства. Однак у монографії Н. Пашаєвої 2001 р. [44] «національне відродження» в південно-західній Галичині висвітлювалося через концептуальні підходи галицької русофільської і російської емігрантської історіографії. Дослідниця представила свою книжку як перший в історичній літературі досвід дати загальний аналіз історії російського («русського») руху в краї протягом XIX – XX ст. Прикметником від етноніму «русин» Н. Пашаєва вважала слово «русський», «русский» під кутом зору єдності всього «русского народу» «від Карпат до Камчатки», російську літературну мову вона визнавала рідною для літератури місцевих русинів. Виданням

українофобської літератури в сучасній Росії займається спеціально створений «Православний центр імперський політичних досліджень». У збірнику 2004 р. під характерною назвою ««Украинская» болезнь русской нации» [47] друкуються праці дослідників кінця XIX – початку XX ст. (А. Будиловича, А. Соболевського, П. Казанського та ін.) і емігрантських (В. Шульгіна, К. Фотієва та ін.), а також галицьких діячів-«москвофілів» О. Мончаловського, С. Бендасюка. Російськомовна література відверто українофобського характеру продовжує виходити в наш час [57].

Процес перетворення Малоросії і Галицької Русі в Україну протягом XIX – середини XX ст. з відверто проросійських позицій розглянуто в книзі А. Дикого [13]. Автор переконує, що російський уряд не звернув уваги на *«стихийне прагнення народних мас до возз'єднання (з Росією. – І.Р.)»*, необхідно було спрямувати національно-культурну діяльність української інтелігенції в загальнодержавне русло, а не вдаватися до жорстких заборонних заходів. Вони тільки радикалізували українофільство на галицькому ґрунті, ідейним джерелом для якого стала Наддніпрянська Україна. Для обґрунтування своїх поглядів А. Дикий не зупиняється перед перекручуванням фактів, коли, приміром, писав про бажання абсолютної більшості галичан об'єднатися з Росією в XIX ст., про зустріч російської армії як визволителів у 1914 р. тощо [13, с. 46, 47, 49]. В узагальнюючій монографії з історії «Південної Русі» [46] О. Смірнов стверджує, що *«сам термін «Україна» й «українці» не мав історичних коренів у Галичині»*, був привнесений ззовні. Галицьке українофільство в його інтерпретації постає передусім як результат свідомої діяльності імперських кіл Австрії, спрямованої проти Росії, а також недалекогоглядної політики російського царизму [46, с. 151-153].

Водночас у сучасній російській історіографії існують більш об'єктивні дослідження українського руху. Так, у розумінні О. Міллера [33-36] наддніпрянські українофіли перенесли центр своєї діяльності в Галичину, що сама не могла стати ініціатором і головною рушійною силою українського руху. О. Міллер переконаний, що саме призма

суперництва проектів націй – «большой русской», куди входили б велико-, мало- і білоруси, та української – найадекватніша для опису внутрішньої політики Російської імперії в національному питанні в XIX ст. Історія боротьби двох проектів національного будівництва в його розумінні – це не так шлях успіху українства, як ланцюг невдач російських асиміляторських зусиль. Перемога українства стала можливою завдяки збігові низці суб'єктивних факторів, серед причин цього названо невмілу політику Петербурга, появу суперхаризматичної постаті Т. Шевченка, недостатній радикалізм русифікаційних заходів. Цю точку зору поділяє також Б. Міронов, який переконував, що власті не змогли ефективно перешкодити розвитку неросійських народів [37]. Дослідженням національного питання у внутрішній політиці царизму XIX – початку XX ст. займався В. Дякін [14; 15]. Українське питання в Росії в кінці XIX – на початку XX ст. знайшло відображення в розвідці І. Міхутіної [38]. На думку дослідниці, воно займало відносно скромне місце в ієрархії суспільно-політичних проблем Російської імперії. Політика імперії Романових у Галичині на початку XX ст. стала предметом дослідження О. Бахтуріної [3; 4] та М. Клопової [24-26]. В. Савченко писав [45], що навіть на початку XX ст. існували різні варіанти національно-культурної еволюції галицьких русинів.

Більш об'єктивними і неупередженими, хоч і порівняно малочисельними, є праці німецьких та австрійських істориків. Український національний рух у Галичині та Росії став предметом дослідження професора з Австрії А. Каппелера [17-21]. У галицько-українському русі другої половини XIX ст. він виділив течії старорусинів, русофілів (москвофілів) і українофілів (народовців). Праці А. Каппелера з історії українського руху сильно приклалися до зміни образу України на Заході [81-83]. У Києві 2011 р. вийшла упорядкована А. Каппелером збірка, що містила статті дослідників, переважно з Австрії, Канади, Німеччини, США, а також з України, об'єднаних темою формування модерної української нації [49]. А. Каппелер наголошував, що *«за останні роки висловлено сумніви щодо абсолютизації формули «конструкція або винайдення нації»*, з якою виступили модерністи. Вони

вважали націю «не творінням, так би мовити, природи, а уявленою конструкцією, яку винайшли декілька інтелектуалів...». Однак очевидно, що «будівничих нації не можна просто винайти, щоб вони з'явилися, потрібен запас культурних, здебільшого етнічних, традицій та накопичені протягом століть колективні спогади, ... архітектори (нації. – І.Р.) змушені використовувати готову цеглу, щоб звести національну будівлю, побудувати націю» [17, с. 16].

Віденський професор М. Мозер займається дослідженням мовної історії південно-східної Галичини, питання становлення української літературної мови [39; 40; 95; 96], розглядає «язичіє» як органічне явище, що стало певним кроком на шляху «до розбудови нової літературної мови на переважно народній основі». Австрійський історик Г. Біндер – автор ґрунтовної монографії про діяльність представництв галицьких партій в австрійському парламенті в 1897-1918 рр., у добу «переходу до масової політики» [64]. Здобутками в німецькій історіографії стали праці К. Бахманна про галицький фактор у зовнішній політиці Австро-Угорщини і Росії напередодні Першої світової війни [63]. А.-В. Вендланд писала про галицьке русофільство як консервативне крило національного руху галицьких русинів-українців, що відіграло перехідну роль у процесі формування модерної української національної ідентичності [7; 114]. Дедалі більший інтерес до українського руху виявляє англійська історіографія, де зростає число праць істориків неукраїнського походження. У дослідженні британського вченого Е. Вілсона з модерністських позицій висвітлюється національний розвиток українців, що були названі «несподіваною нацією» [8]. Е. Вілсон розглянув альтернативні можливості формування модерної національної свідомості, власної

«вищої культури» галицьких русинів, серед яких розглядав, зокрема, поступовий перехід на російську літературну мову. Однак, попри фінансову підтримку Москви більш органічною для краян виявилася українофільська орієнтація. Американський дослідник Л. Вулф приділив увагу інтелектуальній історії Галичини як габсбурзькій провінції, її культурному конструюванню [116].

Отже, в зарубіжній історіографії найбільший інтерес до українського руху в XIX – на початку XX ст. проявляли польські та російські історики, що піддавалися надмірному суб'єктивізму, уникали порівняльних досліджень у національній проблематиці. Серед діаспорних істориків старшого покоління домінував примордіалістський підхід, за яким утворення національної держави є найвищою метою українського історичного процесу. Питання про джерела та ідеологію галицького українофільства крізь призму взаємодії з національно-політичними течіями – русофільством, полонофільством, австрофільством – знайшло відображення в українській діаспорній і зарубіжній історіографії кінця XX – початку XXI ст. у руслі західних наукових теорій нації та націоналізму. Вчені зробили «перші і досить успішні спроби застосувати методикку М. Гроха в дослідженнях українського національного руху» [11, с. 277, 281], – писав Я. Грицак. Примордіалістське розуміння нації західна «наука вже пододала, – стверджує А. Каппелер. – Але в широких громадських колах і в національних дискурсах (і в Україні також) воно наявне й досі» [17, с. 15]. Перспективним у подальшому видається більш детальне ознайомлення українського читача з працями зарубіжних учених з історії національного руху, зокрема в південно-східній Галичині, та їх аналіз.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Андерсен Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму. – Друге, перероблене видання / Пер. з англ. В. Морозова. – К., 2001. – 272 с.
2. Аристовъ А. Карпато-русские писатели: Исследование по неизвестнымъ источникамъ: В 3 т. / Изданіе Галицко-русскаго общества въ Петроградѣ. – М., 1916. – Т. 1. – 304 с.
3. Бахтурина А. Окраины Российской империи: государственное управление и национальная политика в годы Первой мировой войны (1914-1917 гг.) – М., 2004. – 392 с.

4. Бахтуріна А. Політика Російської імперії в Східній Галиції в роки Першої світової війни. – М., 2000. – 264 с.
5. Белгородській А. Галиція – ісконне достояння Росії. – М., 1914. – 48 с.
6. Василевській Л. Сучасна Галиція. – С-Пб., 1900. – 233 с.
7. Вендланд А.-В. Русофільство: ще один український проєкт? Зауваги про невідомі прагнення / Перекл. з нім. С. Онуфрів // *І: Незалежний культурологічний часопис*. – 2000. – Ч. 18. – С. 113-122.
8. Вілсон Е. Українці: несподівана нація / Пер. з англ. Н. Гончаренко та О. Гриценко. – К.: Видавництво “К.І.С.”, 2004. – 552 с.
9. Грицак Я. Дилеми українського націотворення, або Ще раз про старе вино у нових міхах // *Український гуманітарний огляд*. – К., 2000. – Вип. 4. – С. 11-33.
10. Грицак Я. Страсті за націоналізмом. Історичні есеї. – К., 2004. – 344 с.
11. Грицак Я. Українське національне відродження в Галичині ХІХ – початку ХХ ст.: порівняльний аналіз соціального складу патріотичних груп // *Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. – Kraków, 1997. – Т. V-VI. – S. 277-285.
12. Демкович-Добрянський М. Українсько-польські стосунки у ХІХ сторіччі. – Мюнхен, 1969. – 119 с.
13. Дикий А. Неизвращенная история Украины-Руси (от начала 19-го до середины 20-го века). – М., 2008. – 528 с.
14. Дякин В. Национальный вопрос во внутренней политике царизма (ХІХ – начало ХХ вв.). – С-Пб., 1998. – 1000 с.
15. Дякин В. Национальный вопрос во внутренней политике царизма // *Вопросы истории*. – 1995. – № 9. – С. 130-134; 1996. – № 11-12. – С. 39-72.
16. За броварний С. Перемишль в українському національному русі на зламі ХІХ і ХХ століть // *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze*. – Warszawa, 2003. – Т. 15-16. – S. 118-126.
17. Каппелер А. Громадянська чи етнічна нація. Зауваги з теорії та історіографії // *Україна. Процеси націотворення / Упор. А. Каппелер; пер. з нім.* – К., 2011. – С. 13-28.
18. Каппелер А. Мазепинцы, малороссы, хохлы: украинцы в этнической иерархии Российской империи // *Россия – Украина: история взаимоотношений / Отв. ред. А. Миллер, В. Репринцев, Б. Флоря*. – М., 1997. – С. 125-144.
19. Каппелер А. Мала історія України / Пер. з нім. – К., 2007. – 264 с.
20. Каппелер А. Національний рух українців у Росії та Галичині: спроба порівняння // *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. – К., 1992. – Вип. 1. – С. 104-119.
21. Каппелер А. Росія як поліетнічна імперія. Виникнення, історія, розпад / Перекл. з німецької Х. Назаркевич, наук. ред. М. Крикун. – Львів, 2005. – ХІІ + 360 с.
22. Картунов О. Західні теорії нації. Плюралізм думок, дефіцит понять // *Віче*. – 1996. – № 6(51). – С. 80-93.
23. Касьянов Г. Теорії нації та націоналізму. – К., 1999. – 352 с.
24. Клопова М. Внешняя политика России и проблемы Галиции накануне Первой мировой войны (К постановке вопроса) // *Вестник Московского университета*. – Серия 8: История. – М., 1999. – № 3. – С. 36-47.
25. Клопова М. Украинское движение на восточнославянских землях империи Габсбургов как фактор австро-российских отношений в начале ХХ в. // *Регионы и границы Украины в исторической ретроспективе / Отв. ред. Л. Горизонтов*. – М., 2005. – С. 93-115.
26. Клопова М. Украинское национальное движение: галицийский опыт // *Украина и украинцы: образы, представления, стереотипы. Русские и украинцы во взаимном общении и восприятии / Отв. ред. Є. Борисенко*. – М., 2008. – С. 322-339.
27. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: У 2 т. – К., 1994. – Т. 1. – С. 11-27; 193-202; 413-444.
28. Лисяк-Рудницький І. Між історією й політикою. Статті до історії та критики української суспільно-політичної думки. – [Мюнхен]: Сучасність, 1973. – 443 с.
29. Магочій П. Українське національне відродження. Нова аналітична структура // *Український історичний журнал*. – 1991. – № 3. – С. 97-107.
30. Магочій П.-Р. Україна. Історія її земель та народів / Авторизований переклад з англ.: Е. Гайдель, С. Грачова, Н. Кушко, О. Сидорчук. – Ужгород, 2012. – 794+ХХІІ с.
31. Магочій П.-Р. Галичина. Історичні есе. – Львів, 1994. – 322 с.
32. Магочій П.-Р. Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848-1948) / Авторизований переклад з англ. – Ужгород, 1994. – 296 с.
33. Миллер А. «Украинский вопрос» в политике властей и русском общественном мнении (вторая половина ХІХ в.). – С-Пб., 2000. – 260 с.
34. Миллер А. Внешний фактор в формировании национальной идентичности галицких русинов // *Австро-Венгрия: интеграционные процессы и национальная специфика / Отв. ред. О. Хаванова*. – М., 1997. – С. 68-75.
35. Миллер А. Империя Романовых и национализм: Эссе по методологии исторического исследования. – М., 2006. – 248 с.

36. Миллер А. Субсидия газете «Слово». Галицийские русины в политике Петербурга // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2001. – Вип. 9. – С. 332-338.
37. Миронов Б. Социальная история России периода империи (XVIII – начало XX в.). Генезис личности, демократической семьи, гражданского общества и правового государства. – С-Пб., 2000. – Т. 1. – С. 65.
38. Михутина И. Украинский вопрос в России (конец XIX – начало XX века). – М., 2003. – 288 с.
39. Мозер М. “Русини” й “руська мова” в галицьких граматах першої половини XIX ст. // Українська мова в Галичині: історичний вимір / Відп. ред. Я. Ісаєвич, М. Мозер, Н. Хобзей. – Львів, 2011. – С. 8-54 (332 с.).
40. Мозер М. Причинки до історії української мови / За заг. ред. С. Вакуленка. – Харків, 2008. – XVI+832 с.
41. Мудрий М. Національно-політичні орієнтації в українському суспільстві Галичини австрійського періоду у висвітленні сучасної історіографії // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 2002. – Вип. 37, част. 1. – С. 465-500.
42. Пашаева Н. Проблемное изучение славянского национального возрождения (Книга как источник). – М., 1988. – Ч. I. Страны Центральной Европы. – 88 с.; 1989. – Ч. II. Страны Юго-Восточной Европы. – 80 с.
43. Пашаева Н. Русские ученые и публицисты о национальном Возрождении в Галиции // Развитие капитализма и национальные движения в славянских странах. – М., 1970. – С. 310-321.
44. Пашаева Н. М. Очерки истории русского движения в Галичине XIX – XX вв. – М., 2001. – 201 с.
45. Савченко В. Восточная Галиция на историческом перепутье. 1910 – начало 1920-х годов // Регионы и границы Украины в исторической ретроспективе / Отв. ред. Л. Горизонтов. – М., 2005. – С. 132-189.
46. Смирнов А. История Южной Руси. – М., 2008. – 352 с.
47. «Украинская» болезнь русской нации / Сост. серии М. Смолин. – М., 2004. – 560 с.
48. Украинский сепаратизм в России. Идеология национального раскола. Сборник / Вступ. статья и комментарии М. Смолина. – Москва, 1998. – 432 с.
49. Україна. Процеси націотворення / Упор. А. Каппелер; пер. з нім. – К. : К.І.С., 2011. – 416 с.
50. Ульянов Н. Происхождение украинского сепаратизма. – Москва, 1996. – 288 с.
51. Ульянов Н. Украинский сепаратизм. – Москва, 2004. – 416 с.
52. Фрейдзон В. Некоторые черты формирования наций в Австрийской империи // Формирование наций в Центральной и Юго-Восточной Европе: Исторический и историческо-культурный аспекты. – М., 1981. – С. 28-50.
53. Химка І.-П. Греко-Католицька Церква і національне відродження у Галичині 1772-1918 // Ковчег: Збірник статей з церковної історії. – Львів, 1993. – Ч. 1. – С. 73-107.
54. Химка І.-П. Зародження польської соціал-демократії та українського радикалізму в Галичині (1860-1890) / Перекл. з англ. С. Левченка. – К., 2002. – 328 с.
55. Химка І.-П. Український національний рух у Галичині в світлі нових теоретичних праць про націоналізм і національні рухи // Другий Міжнародний конгрес українців, 22-28 серпня 1993 р. Доповіді і повідомлення. Історія. – Львів, 1994. – Ч. 1. – С. 215-220.
56. Царинный А. Украинское движение. Краткий исторический очерк, преимущественно по личным воспоминаниям / Съ введением князя А. Волконского. – Берлин, 1925. – 232 с.
57. Широкоград А. Украина – противостояние регионов. – М., 2010. – 448 с.
58. Шлемкевич М. Галичанство / Відп. редактор В. Горинь. – Львів, 1997. – 104 с. Відтворення з видання: Нью-Йорк – Торонто, 1956.
59. Шпорлюк Р. Імперія та нації: з історичного досвіду України, Росії, Польщі та Білорусі / Пер. з англ. Г. Касьянова за участі М. Климчука та М. Рябчука. – К., 2000. – 354 с.
60. Шпорлюк Р. Україна: від імперської периферії до суверенної держави // Сучасність. – 1996. – № 12. – С. 53-65.
61. Шпорлюк Р. Українське національне відродження в контексті європейської історії кінця XVIII – початку XIX століть // Україна: наука і культура. – К., 1991. – Вип. 25. – Грудень. – С. 159-167.
62. Яновський М. XIX століття у дзеркалі польської історіографії (1980-2002) // Україна модерна. – 2005. – Ч. 9. – С. 77-91.
63. Bachmann K. Pięta kolumna Moskwy? Ruch rusofilski w Galicji a austriacka polityka zagraniczna przed pierwszą wojną światową // Biuletyn Ukrainoznawczy. – 1999. – Nr. 5. – S. 11-19.
64. Binder H. Galizien in Wien: Parteien, Wahlen, Fraktionen und Abgeordnete im Übergang zur Massenpolitik. – Wien, 2005. – 741 p.
65. Bujak F. Galicya. – T. I. Kraj, ludność, społeczeństwo, rolnictwo. – Lwów – Warszawa, 1908. – 562 s.
66. Chlebowczyk J. O prawie do bytu małych i młodych narodów. Kwestia narodowa i procesy narodotwórcze we Wschodniej Europie Środkowej w dobie kapitalizmu (od schyłku XVIII do początków XX w.). – Warszawa – Kraków, 1983. – 476 s.
67. Chlebowczyk J. On Small and Young Nations in Europe. Nation-Forming Processes in Ethnik Borderlands in East-Central Europe / Translated from the Polish by J.Dorosh. – Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, 1980. – 216 s.
68. Chlebowczyk J. Procesy narodotwórcze we Wschodniej Europie Środkowej w dobie kapitalizmu (od schyłku XVIII do początków XX w.). – Warszawa – Kraków, 1975. – 376 s.

69. Feldman W. Stronictwa i programy polityczne w Galicyi 1846-1906. – Kraków, 1907. – T. I. – 248 s.; T. II. – 371 s.
70. Grodziski S. Sejm Krajowy galicyjski 1861-1914. – Warszawa, 1993. – T. 1. – 219 s.; T. 2: Źródła. – 558 s.
71. Gruchała J. Rząd austriacki i polskie stronictwa polityczne w Galicji wobec kwestii ukraińskiej (1890-1914). – Katowice, 1988. – 147 s.
72. Himka J.-P. Galician Villagers and the Ukrainian National Movement in the Nineteenth Century. – Edmonton; London, 1988. – 358+XXXVI p.
73. Himka J.-P. Religion and Nationality in Western Ukraine: The Greek Catholic Church and the Ruthenian National Movement in Galicia, 1867–1900. – Montreal – Kingston – London – Ithaca, 1999. – XXX+236 p.
74. Himka J.-P. The Construction of Nationality in Galician Rus': Icarian Flights in Almost All Directions // Intellectuals and the Articulation of the Nation / Ed. by R.G.Suny and M.D.Kennedy. – Ann Arbor (Mich.), 1999. – P. 109-164.
75. Hornowa E. Ukraiński obóz postępowy i jego współpraca z polską lewicą społeczną w Galicji 1876-1895. – Wrocław – Warszawa – Kraków, 1968. – 163 s.
76. Hroch M. Die Vorkämpfer der nationalen Bewegung bei den kleinen Völkern Europas. – Prag, 1968. – 171 s.
77. Hroch M. Małe narody Europy. Perspektywa historyczna / Przekład G. Pańko. – Wrocław – Warszawa – Kraków, 2003. – 168 s. (Dodruk 2008 r.)
78. Hroch M. Social Preconditions of National Revival in Europe. A Comparative Analysis of the Social Composition of Patriotic Groups among the Smaller European Nations / Translated by B. Fowkes. – Cambridge, 1985. – 220 p.
79. Jakubowska U. Szanse partnerstwa? Z dziejów stosunków polsko-ukraińskich na przełomie XIX i XX wieku // Polacy o Ukraińcach, Ukraińcy o Polakach. Materiały z sesji naukowej pod redakcją T. Stegnera. – Gdańsk, 1993. – S. 91-103.
80. [Kalicki B.] Kwestya ruska. – Lwów, 1871. – 96 s.
81. Kappeler A. Der schwierige Weg zur Nation: Beiträge zur neueren Geschichte der Ukraine. – Wien – Köln – Weimar: Bohlau Verl, 2003. – 214 s.
82. Kappeler A. Die ukrainische Nationalbewegung im Russischen Reich und in Galizien: Ein Vergleich // Entwicklung der Nationalbewegungen in Europa 1850-1914. Herausgegeben von Heiner Timmermann. – Berlin : Duncker&Humblot, 1998. – P. 175-196.
83. Kappeler A. Kleine Geschichte der Ukraine. – München, 1994. – 286 s. (Кappelер А. Мала історія України / Пер. з нім. – К., 2007. – 264 с.)
84. Kich-Maslej O. Ukraina w opinii elit Krakowa końca XIX – pierwszej połowy XX wieku. – Kraków, 2009. – 247 s.
85. Koko E. Dalecy i bliscy. Polacy i Ukraińcy w XIX–XX wieku (do 1914 r.) // Polska – Ukraina spotkanie kultur. Materiały z sesji naukowej pod redakcją T. Stegnera. – Gdańsk, 1997. – 143 s.
86. Kozak S. U źródeł romantyzmu i nowożytnej myśli społecznej na Ukrainie. – Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, 1978. – 146 s.
87. Kozak S. Z dziejów Ukrainy. Religia. Kultura. Myśl społeczna. Studia i szkice. – Warszawa, 2006. – 378 s.
88. Kozik J. Między reakcją a rewolucją. Studia z dziejów ukraińskiego ruchu narodowego w Galicji w latach 1848-1849. – Warszawa – Kraków: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1975. – 237 s. [Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. – T. CCCLXXXI. Prace historyczne. – Zesz. 52].
89. Kozik J. Stosunki ukraińsko-polskie w Galicji w okresie rewolucji 1848-1849. Próba charakterystyki // Z dziejów współpracy Polaków, Ukraińców i Rosjan / Redaktorzy tomu K. J. Dzedziła, W. A. Serczyk. – Kraków, 1975. – S. 29-53 [Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. – T. CCCCXVI. Prace historyczne. – Zesz. 54].
90. Kozik J. The Ukrainian National Movement in Galicia: 1815-1849 / Edited and with an introduction by L. D. Orton. Translated from the Polish by A. Gorski and L. D. Orton. – Edmonton, 1986. – 498 p.
91. Kozik J. Ukraiński ruch narodowy w Galicji w latach 1830-1848. – Kraków, 1973. – 308 s.
92. Maciak D. Próba porozumienia polsko-ukraińskiego w Galicji w latach 1888-1895. – Warszawa, 2006. – 407 s.
93. Moklak J. Moskwofilstwo (moskalofilstwo) i rusofilstwo. Uwagi o terminologii. W związku z artykułem Andrzeja A. Zięby // Studia Historyczne. Kwartalnik. – Kraków, 2000. – R. XLIII. Zesz. 4(171). – S. 701-712.
94. Moklak J. W walce o tożsamość Ukraińców. Zagadnienie języka wykładowego w szkołach ludowych i średnich w pracach Galicyjskiego Sejmu Krajowego 1866-1892. – Kraków, 2004. – 318 s.
95. Mozer M. Taras Ševčenko und die moderne ukrainische Schriftsprache. Versuch einer Würdigung. – München, 2008. – 453 s.
96. Mozer M. "Ruthenische" (ukrainische) Sprach- und Vorstellungswelten in den galizischen Volksschullesebüchern der Jahre 1871 und 1872. – Wien, 2007. – 251 s.
97. Partacz Cz. Od Badeniego do Potockiego. Stosunki Polsko-Ukraińskie w Galicji w latach 1888-1908. – Toruń, 1996. – 280 s.
98. Podleski F. Rusofilizm a ukrainizm. – Lwów, 1931. – 31 s.
99. Podleski F. Zagadnienie "ukraińskie" na tle stosunków austriackich. – Lwów – Warszawa, [1935]. – 144 s.
100. Pritsak O., Reszetar J.S. Ukraine and the Dialectics of Nation-Building // From Kievan Rus' to Modern Ukraine: Formation of the Ukrainian Nation. – Cambridge (Mass.), 1984. – P. 5-36.

101. Radzik R. Ideologia ruskiego ruchu narodowego w Galicji Wschodniej w latach 1848-1863 // *Studia Historyczne*. – 1983. – R. XXVI. – Z. 4(103). – S. 595-611.
102. Radzik R. Społeczne uwarunkowania formowania się ukraińskiej świadomości narodowej w Galicji Wschodniej w latach 1830-1863 // *Kultura i społeczeństwo*. – 1981. – № 1-2. – S. 295-311.
103. Stepien S. Borderland City: Przemyśl and the Ruthenian National Awakening in Galicia // *Galicia: a multicultural land* / Edited by C. Hann and P.-R. Magocsi. – Toronto – Buffalo – London, 2005. – P. 52-70.
104. Stępień S. Rola Przemysła w ukraińskim odrodzeniu narodowym w Galicji w pierwszej połowie XIX w. // *Warszawskie zeszyty ukraïnozawcze*. 8-9. Spotkania polsko-ukraińskie. *Studia Ukrainica* / Pod redakcja S. Kozaka. – Warszawa, 1999. – S. 127-137.
105. Stępień S. Spory wokół języka i alfabetu ukraińców galicyjskich. Druki ukraińskie wydane alfabetem łacińskim w Przemysłu w XIX i XX wiekach // *До джерел. Збірник наукових праць на пошану О. Купчинського з нагоди його 70-річчя*. – Київ – Львів, 2004. – Т. I. – С. 190-212.
106. Stryjek T. Jak “powstał” naród ukraiński? Konstrukcje historyka // *Biuletyn Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego*. 3. – Przemysł, 1997. – S. 19-45.
107. Stryjek T. Ukraińska idea narodowa okresu międzywojennego. Analiza wybranych koncepcji. – Wrocław, 2000. – 453 s.
108. Tomczyk R. Radykałowie i socjaldemokraci. Miejsce i rola lewicy w ukraińskim obozie narodowym w Galicji 1890-1914. – Szczecin, 2007. – 670 s.
109. Tomczyk R. Galicyjska Rusko-Ukraińska Partia Radykalna w latach 1890-1914. – Szczecin, 2007. – 422 s.
110. Wasilewski L. Kwestja ukraińska jako zagadnienie międzynarodowe. – Warszawa, 1934. – 146 s.
111. Wasilewski L. Ruski, rusiński czy ukraiński // *Sprawy narodowościowe*. – Warszawa, 1927. – № 4. – Lipiec – sierpień – wrzesień. – S. 388-392.
112. Wasilewski L. Ukraina i sprawa ukraińska. – Kraków, [1911]. – 200 s.
113. Wasilewski L. Ukraińska sprawa narodowa w jej rozwoju historycznym. – Warszawa – Kraków, 1925. – 221 s.
114. Wendland A.V. Die Russophilen in Galizien. Ukrainische Konservative zwischen Österreich und Rubland, 1848-1915. – Wien, 2001. – 644 s.
115. Wereszycki H. Pod berłem Habsburgów. Zagadnienia narodowościowe. – Wyd. 2-ie. – Kraków, 1986. – 354 s.
116. Wolff L. The Idea of Galicia. History and Fantasy in Habsburg Political Culture. – Stanford, 2010. – 486 p.
117. Woryński E. Polacy a Rusini. – Kraków, 1903. – 55 s.
118. Zabrowarny S. Instytucjonalny rozwój ukraińskiego ruchu narodowego w Galicji w latach 1864-1914 // *Warszawskie zeszyty ukraïnozawcze*. – Warszawa, 1994. – Т. 2. – S. 69-81.
119. Zięba A. A. Gente Rutheni, nazione Poloni. Z problematyki kształtowania się ukraińskiej świadomości narodowej w Galicji // *Prace Komisji Wschodnioeuropejskiej / Polska Akademia Umiejętności*. – Kraków, 1995. – Т. II. – S. 61-77.

РЕЦЕНЗЕНТИ: *Боряк Г. В.*, д.і.н., проф.; *Сінкевич Є. Г.*, д.і.н., проф.

© Райківський І. Я., 2013

Дата надходження статті до редколегії 12.03.2013